

ALONSO, Luis Enrique (ed.). *Siempre nos quedará Bourdieu*

Madrid, Ediciones Ciencias Sociales del Círculo de Bellas Artes, 2021, 266 p.

Marc Barbeta Viñas

UNIVERSITAT DE GIRONA

marc.barbeta@udg.edu

Pocs mesos abans de la celebració del 20è aniversari de la mort del sociòleg francès Pierre Bourdieu, l'editorial vinculada a l'històric Círculo de Bellas Artes de Madrid ha publicat un llibre esplèndid dedicat a les aportacions que fa Bourdieu a la sociologia i, com a element particular, als anys que aquest sociòleg va viure a Algèria. L'obra va ser presentada el passat juliol, a la mateixa seu de l'esmentada entitat cultural, amb la participació, entre d'altres, de l'editor del llibre, el sociòleg Luis Enrique Alonso. Es tracta d'un llibre que s'ha estat coent a foc lent: l'origen d'aquest l'hem de situar en un cicle de conferències organitzat l'any 2012 pel Círculo de Bellas Artes sobre l'ofici del sociòleg i el llegat que, en relació amb la qüestió, va deixar Bourdieu. Aquesta trobada va comptar, al mateix temps i al mateix local, amb l'exposició titulada "Imágenes de Argelia". Una mostra que recollia fotografies fetes per Bourdieu durant la seva estada a Algèria durant la dècada dels cinquanta.

Tal com ens indica el prefaci, i, de fet, la publicació del mateix llibre ho testimonia, l'obra de Bourdieu ha exercit i continua exercint actualment una influència gegantina en la sociologia mundial. No és només que Bourdieu sigui dels autors més citats en els articles científics de l'àmbit de les ciències socials, sinó que, com bé explica Alonso, avui és pràcticament impossible fer sociologia sense la referència de Bourdieu. Aquesta rellevància adquirida per l'autor francès sembla justificar, per si mateixa, una nova publicació sobre el seu llegat. Però, a més a més, les aportacions de l'autor, en termes teòrics, empírics i metodològics, han transcendit, en no pocs àmbits, els contextos sociohistòrics en què van ser escrites, i són capaces d'il·luminar críticament els processos socials més actuals. I, com ens assenyala el prefaci, és aquesta capacitat de transcendir el «seu temps» el que acosta Bourdieu a la categoria d'autor clàssic (contemporani).

El llibre es compon de vuit capítols més un prefaci escrit pel mateix editor. En conjunt, l'obra es desenvolupa en tres centres d'interès diferents: uns capítols es dediquen a l'etapa probablement més desconeguda de Bourdieu per la majoria dels lectors: el pas per Algèria i la seva producció sociològica en aquest context; uns altres capítols s'adrecen a la revisió conceptual de la proposta sociològica del francès; i, finalment, es presenten dos capítols més en els quals s'usen algunes de les eines teòriques i metodològiques de Bourdieu per analitzar temes profundament dispars. Els diferents capítols del llibre mostren, d'una manera o altra, com Bourdieu plantejava els problemes socials —o, més ben dit, problemes sociològics, si seguim la diferenciació feta per Peter L. Berger— allunyant-se de les *doxes* del sentit comú i de l'acadèmia.

El primer capítol és el del sociòleg i economista d'origen algerià Lahouari Addi. El text se centra, primer, en la crítica a la modernitat opressiva present a l'obra de Bourdieu. Addi desgrana el pessimisme antropològic de Bourdieu en la mirada de l'ésser humà de la modernitat. Per aquest autor, la modernitat genera una il·lusió de llibertat en l'individu; una il·lusió que Bourdieu s'encarregarà d'apaivagar analitzant els determinismes socials que orienten les vides dels éssers humans i que, lluny de poder desaparèixer, a tot estirar, se'n construeixen de nous. De fet, la modernitat el que farà és agreujar aquest destí tràgic i opressiu, i Bourdieu ho mostrarà analitzant la societat cabilenca, aliena encara —la dècada dels cinquanta— a la civilització industrial moderna. A partir d'aquí, Addi reflexiona sobre els models i les lògiques pràctiques, així com el funcionament de les societats modernes, per acabar presentant l'antiutopisme de l'obra de Bourdieu: la desigualtat social i la dominació mai trobaran fi. Ara bé, Addi afegeix que la sociologia dels *habitus* de Bourdieu no deixa d'aportar llum sobre els lligams socials i els mecanismes de la dominació que, en efecte, obren el camí cap a la seva desnaturalització i deslegitimació.

L'autor aborda també la desconfiança del francès davant del moviment d'alliberament d'Algèria. Allunyat de maniqueïsmes, el realisme sociològic ben informat —en lloc de pessimisme, que deia Benedetti— porta

Bourdieu a vincular les subjectivitats potencialment revolucionàries a unes condicions sociològiques objectives sense les quals difícilment les primeres puguin reeixir amb èxit. Com el mateix Addi assenyala, això no significa que Bourdieu no estigués a favor de la independència d'Algèria, però no s'estava de mostrar escepticisme amb el procés real d'alliberament. Una cosa són els anhels de llibertat i els sentiments legítims d'injustícia dels algerians, i una altra de ben diferent la traducció d'aquests anhels en una anàlisi rigorosa i en la voluntat política de construir una societat nova amb tot el que això comportava. Per a Bourdieu, l'FLN va quedar-se lluny d'aconseguir-ho.

El segon capítol, de Luis Enrique Alonso, és, com sempre, un text molt complet i altament clarificador de les posicions teòriques de Bourdieu. Alonso situa l'autor francès i la seva obra en el seu context de producció i, de manera reivindicativa, defensa la vigència d'una sociologia sociològica —per redundant que pugui semblar l'expressió—, com la practicava el mateix Bourdieu. Alonso comença per un camp d'estudi que comparteix amb Bourdieu: el consum. El francès considera que les pràctiques adquisitives i culturals s'incrusten a l'estructura social i li donen una forma determinada que, a la vegada, s'expressa comunicativament en lògiques distintives i estils de vida diferents desenvolupats per grups i classes socials. Una visió que l'autor inscriu en un seguit d'influències clàssiques, reconegudes o no. Amb aquestes influències, Bourdieu s'inspira per analitzar les conductes econòmiques com a mecanismes de significació cultural, alhora que supera alguns d'aquests plantejaments —per exemple, en el cas de Veblen— inscrivint les relacions d'intercanvi en un marc global i estructural de dominació entre grups socials. En Bourdieu, ens dirà Alonso, quan parla de l'economia simbòlica del consum, assentada sobre unes bases materials vinculades a les posicions socials dels consumidors, hi ressonen les aportacions d'Elias, Weber i Marx, fins i tot Mauss i autors menys professats com Edmund Goblot o Maurice Halbwachs, aquest darrer àmpliament estudiat per Alonso en altres textos destacats. La relació de les necessitats amb els diferents estats de consciència que col·lectivament desenvolupen les classes socials, fins a les capacitats simbòliques de

definir les posicions socials, així com la ingent anàlisi estadística, són alguns dels elements comunicants entre aquests autors francesos.

Seguint l'exposició del consum, es passa a abordar diverses dimensions, entre les quals destaca el discurs: un cop més, Bourdieu representa una *vacuna* —si se'm permet l'expressió en èpoques pandèmiques— contra els *pansemiologismes* practicats per la French Theory i algunes recepcions dels estudis culturals. Alonso no deixa de subratllar que, mentre que, per aquestes perspectives, els textos s'expliquen per si mateixos i destaquen només per la seva força performativa, Bourdieu, i, de fet, l'anàlisi sociològica del discurs, treballen amb la hipòtesi que els textos tenen referents extradiscursius que es troben, justament, en les condicions socials en què han estat produïts. Entre les virtuts de Bourdieu hi ha la incorporació de les posicions objectives i el camp de la producció en l'explicació sociològica. Però en el capítol també hi ha espai per les crítiques raonables (Bernard Lahire) sobre Bourdieu i el seu mecanicisme determinista que —precisa el text— ha derivat d'algunes lectures del francès. Per Alonso, Bourdieu representa un excel·lent exemple de sociologia rigorosa i crítica que reivindica una sociologia desfamiliaritzadora del que és familiar, que, una vegada més, ens fa recordar Berger quan afirma el caràcter desemascarador i relativitzador del coneixement sociològic.

El tercer capítol, de Cecilia Flachsland, és una proposta d'interpretació d'alguns aspectes de la vida d'Eva Perón a la llum del llibre de Bourdieu *La dominació masculina*. L'autora comprèn el peronisme com la conseqüència d'un «incident històric» que pot implicar certes transgressions i la subversió de les estructures de dominació, molt particularment en el camp dels drets civils i polítics de les dones. L'autora fa una revisió crítica del llibre de Bourdieu per tal d'utilitzar-lo en un segon moment del capítol, com a ulleres que permetin interpretar Eva Perón. Com la mateixa autora reconeix, és curiós partir d'una obra que té com a objectiu explicar la dominació per explicar un cas d'emancipació. De fet, Flachsland, tot i veure en *La dominació masculina* aspectes comuns amb el feminis-

me, n'estableix també diferències importants: mentre que Bourdieu es preocupa per estudiar i explicar la dominació, el feminisme, segons l'autora, respon més a una praxi política orientada a l'emancipació. L'obra de Bourdieu, en certa manera, és usada en el capítol per «tocar de peus a terra», és a dir, per no oblidar els límits que tenen les «intervencions performatives» postulades des del feminisme postmodern, des del punt de vista de l'emancipació.

La segona part del capítol és la dedicada a la biografia d'Eva Perón en el marc de les principals transformacions polítiques de l'Argentina dels anys quaranta i cinquanta. Sense dubte, un exercici original que, això no obstant, va deixant Bourdieu una mica de banda fins al final del capítol, on aquest torna a aparèixer. Tal vegada, aquest recorregut tingui a veure amb la contradicció comentada inicialment entre les possibilitats que ofereix l'obra del francès per analitzar l'emancipació. Perquè la interpretació que proposa l'autora de la vida d'Eva Perón implica la subversió dels *habitus* en un moment sociohistòric determinat —en què Bourdieu tendeix a desaparèixer—, en una mena d'«incident històric»; però un incident que es resoldrà d'acord amb les «invariants històriques» de la dominació masculina i la violència simbòlica (i no simbòlica) que tornen a imposar-se de nou —recuperant Bourdieu— amb el cop d'estat de 1955. Inclús la rememoració del que van significar els canvis promoguts per Perón en la lluita contra les desigualtats de gènere ha quedat sota els dominis de la dominació masculina, des de la qual s'ha promogut el silenci o l'oblit —denuncia l'autora— d'una experiència emancipadora.

El quart capítol, escrit per la sociòloga d'origen algerià Aïssa Kadri, aborda l'acostament de l'autor francès a Algèria, un aspecte que s'ha deixat de banda als estudis sobre Bourdieu. El text evita qualsevol idealització del pas de Bourdieu per Algèria, assenyalant les contradiccions en què es troben els seus contextos d'investigació i, alhora, la dificultat real de fer-hi front. Aquesta situació contradictòria va significar, malgrat tot, un estímul per al jove Bourdieu a l'hora d'estudiar atentament la societat algeriana. Tanmateix, en una primera fase, en què Bourdieu desenvolupa un

enfocament etnogràfic i, posteriorment, col·labora amb el centre d'estudis estadístics de l'ARDES, els objectius que presideixen les seves investigacions són, en primer lloc, de caràcter polític. Es tracta d'encàrrecs fets des d'instàncies polítiques i militars que estan molt interessades a conèixer la realitat algeriana amb la màxima precisió possible. Entre d'altres, destaca d'aquesta època l'aproximació estructuralista que fa Bourdieu a la diversitat social i ètnica del país, unida sota l'element comú de l'islam. Aquestes investigacions, juntament amb les del món rural algerià, plantegen, segons l'autora, un conjunt de problemàtiques metodològiques i epistemològiques vinculades al context en què es produeix el treball de camp: un context bèl·lic, de guerra, en el qual Kadri qüestionava la validesa de les dades produïdes quan les entrevistes a camperols es feien acompanyades de vigilants, apareixien persones assassinades després de l'inici de les enquestes, etc. De manera crítica, l'autora no deixa de subratllar que, en aquelles recerques, no es tractava només de comprendre la societat algeriana, sinó de modificar-la en funció dels interessos de la colònia francesa.

Finalment, Kadri explica com, en certa manera, Bourdieu es reconcilia amb Algèria quan hi torna uns anys més tard a promoure l'Institut Nacional d'Investigació, on van col·laborar sociòlegs de la talla de J. C. Passeron, R. Castel o A. Sayad. Aquest centre, que va durar uns tres anys, va ser un viver de científics socials (on va estudiar l'autora del capítol) que va trobar en les aportacions de Bourdieu una importantíssima font d'inspiració. No obstant això, com bé explica l'autora, el centre va acabar tancant per les reformes universitàries que sacsejaven l'educació superior a Algèria, en la línia de la «modernitat economicista». El compromís de Bourdieu amb Algèria no va acabar-se; al contrari, va mobilitzar-se a favor de companys algerians que corrien autèntic perill.

El capítol d'Idelfonso Marqués es dedica a una defensa del concepte d'*habitus*, central en Bourdieu. Començant pels antecedents maussians i l'*hexis* (tècnica corporal d'incorporació de continguts culturals), l'autor fa un repàs del caràcter disposicional que té l'*habitus* de Bourdieu fins a la seva definició sistemàtica en obres

posteriors. Per Bourdieu, l'*habitus* anirà més lluny de la dimensió corporal, inclourà dimensions cognitives, emocionals, així com la recepció i l'acció en el món social. Com bé diu l'autor, l'*habitus* s'ha d'entendre com un element actiu i no passiu de l'acció, que ens constreny, però, a la vegada, ens habilita per actuar de determinada manera en societat. Es tracta d'un mecanisme basat en el passat incorporat que, de manera no conscient, ens proporciona els marcs per a la percepció i l'acció. D'aquesta manera, Marqués allunya l'*habitus* de la reflexió i la volició, sense que això impliqui convertir-lo en un mecanisme immobilitzador. I aquí és on Marqués subratlla la utilitat de l'*habitus*: en la capacitat de reproduir els esquemes d'èxit del passat. L'autor es recolza en disciplines disparcs que, això sí, gaudeixen de legitimitat acadèmica i que, com bé diu, tendeixen a coincidir amb les tesis de Bourdieu: la neurologia i la psicologia cognitiva. A més, confronta les tesis més racionalistes d'autors com Goldtorphe o Pikkety.

Ara bé, tot i que la defensa de Bourdieu i l'*habitus* és encertada i, fins i tot, valenta en temps d'hegemonia dels més diversos individualismes, tal vegada el problema sigui la visió positiva en tant que adaptacionista dels *habitus*. Tal vegada seria més pertinent pensar que l'*habitus* no és ni positiu ni negatiu, o, en tot cas, positiu o negatiu en funció del context i el camp social en què es mobilitzi. Potser, Marqués pensa només en els *habitus* de les classes mitjanes i altes que, efectivament, porten a un èxit quasi assegurat; però no podem dir el mateix quan l'*habitus* ens fa pensar i actuar d'acord amb les formes no legítimes i dominades dins d'un camp social, cosa que ens pot conduir cap al «fracàs». Com bé assenyala l'autor, es pot tenir certa consciència d'*habitus*, especialment quan hi ha processos de canvi que demanen canvi d'*habitus*. Ara bé, no tothom està en situació de fer-ho (posició resilient), sinó que sovint el passat continua actuant amb lògiques velles en la nova situació (histèresi). Que l'*habitus* sigui un mecanisme actiu que ens orienta i proporciona pautes per l'acció no necessàriament ha de ser per l'èxit d'aquestes pautes, sinó perquè hem estat socialitzats en unes condicions sociohistòriques concretes i només d'acord amb aquestes i les possi-

bilitats que ens obren els diferents contextos és com podem actuar.

En el seu capítol, Martín Criado proposa un relat interessant sobre els principals esdeveniments sociopolítics previs a la guerra de la independència d'Algèria, per tal de mostrar el context amb què es troba Bourdieu en la seva arribada al país l'any 1956. Però la qüestió a la qual es dedica la resta del text són els plantejaments polítics subjacents a les primeres obres de Bourdieu.

Sobre *Sociologie de l'Algérie* destacarem que Martín Criado assenyalava com la perspectiva de Bourdieu, consistent a caracteritzar la societat algeriana com un tot integrat i ben organitzat socialment, s'ha d'entendre des de la crítica a les tesis que definien la societat algeriana com un conjunt de fanàtics primitius amb una cultura tradicional que els impedia adaptar-se a la modernitat. Una concepció que no feia altra cosa que legitimar les posicions i els interessos colonitzadors. I, justament, la complexa situació de Bourdieu venia donada, en part, perquè el demandant de la recerca empírica era l'exèrcit francès. Entre aquestes recerques hi ha les que donen lloc a obres de gran ambició teòrica, empírica i també política: *Travail et travailleurs en Algérie* i *El desarraigo*. Quant a la dimensió política, es destaca la valentia del francès per exposar-hi les duríssimes crítiques que podien no agradar a les forces de la metròpoli. En aquest sentit, l'autor se centra a exposar contra quins posicionaments escriu Bourdieu quan desenvolupa les seves investigacions: contra la colonització; contra les tesis de Sartre i Fanon en relació amb el procés independentista; i, també, contra les polítiques promogudes pel nou estat algerià. En definitiva, amb una aguda proposta de lectura en clau política, Martín Criado ens mostra com Bourdieu combinava el compromís polític i la investigació objectiva a l'interior mateix d'aquesta investigació.

El text de Moreno Pestaña ofereix una reflexió molt pertinent sobre el llegat de *L'ofici del sociòleg* que Bourdieu va escriure amb J. C. Passeron i J. C. Chamboredon l'any 1968. Un llegat que, seguint el desús relatiu en què ha caigut en les darreres dècades entre estudiants i professionals, podríem pensar que és escàs. Això no

obstant, Moreno Pestaña fa una original i particular defensa de l'obra en els seus justos termes; i ho fa emprant una obra que, sembla ser, la supera: *El razonamiento sociológico* de J. C. Passeron, escrita anys després. L'autor revisa el cos principal de l'argumentari de Passeron i quatre principis metodològics: la importància de la construcció de l'objecte a pesar dels dilemes del caràcter multiparadigmàtic de la sociologia, l'evitació necessària de la metafísica, l'assumpció de la no transparència de les accions, l'explicació del que és social pel que és social sense caure en cap sociologisme i la infradeterminació empírica dels enunciats teòrics. Doncs bé, els principis que s'exposen a *L'ofici del sociòleg*, ens diu Moreno Pestaña, possiblement no siguin vàlids avui per orientar el coneixement sociològic, però sí que són útils —si no essencials— per no fer passes endarrere i desorientar la sociologia cap a la metafísica, el naturalisme o l'empirisme (sigui estadístic o etnogràfic).

El darrer capítol l'escriu Marina Requena, que presenta una crítica a les tesis postmaterialistes (Inglehart) de la consciència mediambiental. Aquesta consciència, com a valor postmaterial, creixeria amb el desenvolupament econòmic, un cop cobertes les necessitats materials. Les eines de la crítica són els conceptes d'*habitus* i de lògica pràctica, allò que Bourdieu situa a la gènesi dels comportaments socials. L'autora, amb la utilització de dades empíriques, quantitatives i qualitatives, mostra les contradiccions que la recerca dominant en consciència ambiental tendeix a reproduir quan *fetixitza*, per exemple, certes actituds de consum i quan separa les pràctiques «sostenibles» dels estils de vida quotidians, normalment amb més impacte sobre el medi ambient.

Segons l'autora, els conceptes de Bourdieu permeten anar més enllà de les accions individualitzades i els discursos manifestos, atès que els actors socials desenvolupem els nostres estils de vida en el marc de sistemes socials articulats i orientats per lògiques pràctiques que adquireixen sentit en els seus contextos socials específics. Sovint, són aquests els que ens podran revelar realment si estem davant de pràctiques sostenibles o no: no és més sostenible aquell que crida més fort

i que ho és d'acord amb un valor postmaterial, sinó aquell que, dient-ho o no, desenvolupa unes lògiques pràctiques ancorades en pràctiques sostenibles, com els passa a vegades als petits agricultors.

La crítica de Requena és, avui, més pertinent i necessària que mai, en la mesura que la sociologia, com diria Bourdieu, ha d'estar al servei de la comprensió dels

processos socials i de la deslegitimació de les doxes del sentit comú, i no servir com a pretext justificador de discursos —molt abundants en certs sectors socials—, que, prenent mostrar-se —amb valor signe inclòs— favorables a la sostenibilitat, el que fan és practicar un elitisme moral que oculta, justament, les lògiques pràctiques i les actituds integrals d'aquests mateixos discursos i conductes.

